

ЛІТЕРАТУРНЕ КРАЄЗНАВСТВО ЯК ОДИН ІЗ ЧИННИКІВ ОРГАНІЗАЦІЇ ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Проаналізовано поняття “краєзнавство”, обґрунтовано важливість викладання спецкурсу “Літературне краєзнавство” для майбутніх спеціалістів з організації туристичної діяльності.

Ключові слова: краєзнавство, літературне краєзнавство, туристичне краєзнавство.

Могутнім і невичерпним джерелом духовності, моральності і культури сучасної людини є її любов до рідного краю, його безцінних багатств, глибока шана до віковичних традицій свого народу. На сучасному етапі національне краєзнавство переживає епоху ренесансу. Краєзнавчий рух в Україні багатий на цікаві традиції, плідні пошуки і відкриття. Але мало любити свій край – його ще треба добре знати. Знання рідного краю не просто збагачує і звеличує людину, воно служить своєрідним містком, що єднає покоління минулі з поколіннями прийдешніми. Пошана до традицій давньої культури та славного минулого творить основи теперішності, є запорукою майбутнього.

Українське краєзнавство має глибоке коріння і давні традиції. Вагомий і безцінний внесок у його розвиток зробили відомі вчені минулого – Орест Левицький, Михайло Максимович, Опанас Маркевич, Вадим Пассек, Олександр Лазаревський, Микола Закревський, Петро Єфименко, Микола Аркас, Дмитро Яворницький, Михайло Грушевський, Павло Чубинський, Микола Біляшівський, Максим Берлинський, Федір Вовк, Євтим Сіцінський.

Поняття “краєзнавство” в різні часи мало різне значення. Видатний український педагог К.Ушинський уперше дав визначення краєзнавства як педагогічного поняття, виділивши в ньому суспільно-економічний, освітньо-виховний і методичний аспекти.

Першим в Україні ще наприкінці ХІХ ст. обґрунтував поняття “краєзнавство” як науку і виклав його суть, значення та місце в житті народу у статті “Галицьке краєзнавство” (1892 р.) І.Франко [1, с.231].

Історія становлення власного поняттєво-термінологічного апарату залишається однією з маловивчених сторінок національного краєзнавства. Найбільш системний огляд праць і матеріалів щодо розвитку різних галузей краєзнавства та його методики дав І.Франко у своїй праці “Галицьке краєзнавство”. Це була перша спроба створення фахової бібліографії, що стосувалася українського краєзнавства.

Термін “краєзнавство” з кінця ХІХ ст. досить часто трапляється у науковій і науково-популярній літературі як у вузькому, так і в широкому розумінні його змісту.

“Зоряним” часом розвитку краєзнавства були 20-30-ті рр. ХХ ст. У цей час розквітнув талант видатного вченого-енциклопедиста, академіка С.Л. Рудницького (1677–1938 рр.), який по праву вважається фундатором української географії і наукового географічного краєзнавства. У своїх працях учений визначав Україну як цілісну географічну одиницю, розробив план дослідження та вивчення її географії в усіх аспектах. Вчений радив починати географічне вивчення свого краю з краєзнавства, а на його основі здійснювати вивчення початкового курсу географії України. Творчо розвиваючи спадщину С.Рудницького, сучасні українські вчені Я.Жупанський і В.Круль розглядають національне краєзнавство як цілісну,

нерозривну і відкриту систему, яка функціонує у світі тривимірних моделей: простір (географічне краєзнавство), час (історичне краєзнавство) та соціум (соціальне краєзнавство). Останнє виступає інтегруючою похідною активної соціальної функції людини. Воно включає літературне, мистецьке, архітектурне, етнографічне краєзнавство тощо. Об'єднуючим елементом тут є початковий елемент – територія. Отже, географічне краєзнавство виступає стрижнем національного краєзнавства.

Одним із принципових питань теорії, навколо якого протягом десятиріч не припиняються дискусії, є питання про зміст, об'єкт і предмет краєзнавства (у тому числі географічного, а в руслі нашої проблеми принципово важливого – туристичного).

Тематика досліджень теорії краєзнавства досить різноманітна. Вона потребує наукового комплексного дослідження (істориків, етнографів, географів, філологів тощо) й зобов'язує до серйозного відношення з боку державної влади та громадських організацій.

Сучасні українські вчені розглядають національне краєзнавство як цілісну, нерозривну і відкриту систему, яка функціонує у світі тримірних системних моделей, складених з:

- простору (географічне краєзнавство);
- часу (історичне краєзнавство);
- соціуму (соціальне краєзнавство).

Усі названі компоненти притаманні туристичному краєзнавству. Таким чином, туристичне краєзнавство виступає одним з стрижневих напрямів національного краєзнавства.

Туристично-краєзнавчий рух у Галичині від самого свого зародження сприяв піднесенню культурно-просвітницької роботи та національної самосвідомості серед широких верств населення, активному залученню молоді до процесу національно-культурного відродження краю. Упродовж XIX – першої половини XX ст. краєзнавцями Галичини було напрацьовано значний обсяг літературних матеріалів про історію, природу, господарський уклад, етнологію й національну історико-культурну спадщину рідного краю, проведено систематичну роботу з картування та маркування на місцевості основних туристичних шляхів у Галичині й Східних Карпатах, розбудовано осередки карпатської туристичної інфраструктури, що в подальшому склали кістяк сучасної рекреаційно-туристичної інфраструктури регіону.

Характерна риса пострадянського періоду розвитку національного краєзнавства – повернення до його історичних витоків, відродження “забутої” краєзнавчої спадщини, реабілітація імен, знищених тоталітарним режимом та висвітлення маловідомих сторінок злочинів комунізму проти українського народу.

Туристична освіта в Україні є порівняно новим напрямом в освітянській сфері. Незважаючи на те, що в країні вже склався досвід підготовки фахівців для сфери туризму, вона потребує концептуальної розробки теоретичних засад і практичної апробації.

Існуюча до цього часу система підготовки була насамперед пов'язана з підвищенням кваліфікації туристичних кадрів. Проте такі заходи без фундаментальної освіти не розв'язують кадрової проблеми. Виходячи з цього, з'являються протиріччя між потребами туристичної галузі у висококваліфікованих фахівцях і іншими реаліями їхньої підготовки в Україні. Розв'язання цих протиріч активізує проблему аналізу сучасних проблем професійної підготовки майбутніх фахівців із організації туристичної діяльності у вищих навчальних закладах України.

Погоджуємось, що праця спеціаліста з туризму виходить за межі суто менеджерських дисциплін, містить у собі не лише організаційно-управлінські й економічні питання, але культурологічні, історичні, краєзнавчі, правові, етичні, рекреаційні, економічні й інші аспекти знань. Професіонал із туризму має володіти кількома іноземними мовами, знаннями і вміннями самостійного туроперейтингу та надання різних видів туристичних послуг, що передбачає суттєво більший обсяг знань щодо функціонування індустрії туризму.

Література рідного краю, попри повсякденне акцентування уваги на відродженні національної духовності, часто залишається відстороненою від навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах.

Осмилення ролі літературного краєзнавства на тлі культури, пошук автентичності неможливі без живого інтересу до літературної та історичної спадщини рідного краю. В останні роки наша держава стоїть перед завданням презентації власного історико-культурного надбання перед європейською та світовою спільнотою. А це можливо не лише за умови проведення узагальнюючих інтегративних досліджень літературного процесу України в цілому, але й за умов глибокого, системного вивчення літератури кожного окремого регіону нашої держави. Роль таких досліджень полягає насамперед в накопиченні фактографічного матеріалу, якого в наш час ще недостатньо.

З іншого боку, існує потреба в трансформації наявних наукових досліджень у галузі літературного краєзнавства для широкого загалу. І цю функцію якнайкраще здатні виконати саме педагоги-практики, які можуть стати реальними співучасниками дослідження літератури рідного краю.

Вивчення літературного краєзнавства, організоване не на репродуктивному, інформаційно-відтворювальному рівнях, а як навчально-дослідницький процес, дасть змогу збагатити наукові дослідження новими фактами і матеріалами з життя і творчості літераторів регіону, до яких педагоги мають безпосередній доступ, оскільки проживають і працюють у місцевості, пов'язаній з їхніми іменами.

Розробка методики використання літературного краєзнавства в навчально-виховному процесі викликана потребою українського суспільства у висококваліфікованих, національно свідомих фахівцях-гуманітаріях, здатних до самовдосконалення і саморозвитку в умовах відродження інтересу до духовних надбань держави і нації.

Одним із завдань сьогодення вважаємо підготовку активного творчого дослідника, здатного до самостійного вирішення педагогічних проблем, постійного творчого пошуку, розширення власних знань і фахового зростання. Саме ці завдання можемо успішно реалізувати шляхом введення в практику літературного краєзнавства, оскільки його зміст містить великий потенціал для дослідницько-пошукової роботи.

Вважаємо, що використання літературного краєзнавства в системі навчально-виховного процесу підготовки майбутніх спеціалістів туристичної діяльності буде ефективною за таких умов:

– у процесі формування змісту курсу літературного краєзнавства в системі освіти виходити не стільки з критеріїв походження, перебування чи проживання письменників рідного краю у рамках географічної території, скільки з культурологічних засад, дотичності до звичаїв та традицій регіонального культурного осереддя;

– забезпечувати проблемний, варіативний, інтегративний, дослідницько-пошуковий та творчо-евристичний характер методів, прийомів, форм та засобів його використання;

– впроваджувати в систему навчально-виховного процесу спецкурс “Літературне краєзнавство”;

– залучати викладачів-філологів до комплексних лінгвістичних, історико-літературних, етнографічно-культурних наукових досліджень, пов’язаних із рідним краєм.

Використання літературного краєзнавства в системі навчально-виховного процесу обґрунтовує важливість літератури рідного краю як механізму формування духовності, відродження культури, відновлення цінностей її вивчення. Літературне краєзнавство сприяє осмисленню історії рідного краю, його духовного життя, національних традицій, формуванню національної свідомості, патріотизму, активної громадянської позиції.

Незважаючи на посилену увагу до проблем літературного краєзнавства у сучасний період та низку праць учених-методистів Н.Волошиної, В.Неділька, Є.Пасічника, Б.Степанишина про пріоритетність власного, близького, регіонального у літературі, дослідження впровадження в навчально-виховний процес літературного краєзнавства залишається проблемою досить актуальною. Інтерес до літературного краєзнавства та до його викладання в навчальних закладах проявлявся з початку нашого століття на основі традиції, започаткованої М.Грушевським, Б.Грінченком, М.Драгомановим, М.Костомаровим, І. Франком, та ін. Однак у 20-30-х роках літературне краєзнавство зазнало репресій, що негативно вплинули на його розвиток і впровадження в заклади освіти. Ставлення до літературного краєзнавства як дисципліни допоміжної і факультативної, відірваної від єдиного і цілісного навчально-виховного процесу, яке спостерігалось в дидактиці, починаючи із 40-50-х років, теж не сприяло науковому осмисленню проблеми. Із прийняттям Декларації про суверенітет літературна освіта України набула нового значення.

Серед наявних бібліографічних, довідникових і фактографічних матеріалів з літературного краєзнавства Прикарпаття недостатню увагу приділялось науковому обґрунтуванню літературного краєзнавства в навчальних закладах.

З’являлися спроби розв’язання найрізноманітніших наукових проблем: впровадження літературного краєзнавства в навчально-виховний процес (Е.Беккер, І.Беляєва, Ю.Верольський, А.Дорошенко, В.Дорошенко, Є.Пасічник, В.Смирнов, формування пізнавальних інтересів школярів (Л.Никанорова), зв’язку літератури з життям на основі краєзнавства, реалізації краєзнавчих засад у навчанні та вихованні (Г.Нагорна, Л.Куценко), національного виховання (Н.Кравченко).

Упровадження в навчально-виховний процес літературного краєзнавства потребує визначення критеріїв формування змісту літературного краєзнавства, пріоритетних напрямів, шляхів та концептуально-методичних засад розробки чіткої системи інноваційних форм, методів, прийомів та засобів навчання.

Виходячи з розуміння літературного краєзнавства як специфічної галузі науки про літературу, предметом якої є комплексне вивчення літературних творів, персоналій письменників, літературних образів, традицій, фольклору та інших художніх елементів та специфічних особливостей прямо чи опосередковано пов’язаних з рідним краєм, можна зробити висновок про недостатню розробленість проблеми використання літературного краєзнавства в системі підвищення кваліфікації

вчителів-словесників та необхідність її ґрунтовного вивчення. Під час визначення критеріїв відбору змісту літературного краєзнавства ми спиралися, з одного боку, на визначені у працях провідних науковців принципи науковості, системності, безперервності, комплексності, оптимізації, наступності і перспективності, цілеспрямованості, диференційованості, систематичності, доступності та ін., а з іншого, специфіка предмета дослідження зумовила доповнення їх критеріями: ментальної спорідненості, культуровідповідності, варіативності, моделювання буттєвого простору письменника чи літературної традиції, єдності духовної та життєвої біографії, національної вкоріненості літератури, єдності формальних елементів з ідейним змістом, постійного оновлення матеріалів.

На основі цих критеріїв визначено зміст літературного краєзнавства в структурі навчально-виховного процесу як системи з інваріантною та варіативною частинами, що відповідає сучасним позитивним тенденціям у вищій освіті. Варіативний компонент може здійснюватись через конференції з обміну досвідом та семінари ознайомлення з усною народною творчістю регіону, самостійне збирання студентами місцевих переказів, легенд, прислів'їв та приказок, народних пісень обрядового циклу, дум та балад, ліричних пісень, народних драм та епосу, а також вивчення творчості місцевих письменників. Вивчення шляхів формування професійної компетентності зумовлює завдання розробки моделі професійної компетентності майбутнього спеціаліста з туристичної діяльності.

На основі діяльнісно-технологічного підходу було визначено складові елементи професійної компетентності викладача – це уміння, змога, наявність відповідних здібностей та досвіду викладання літературного краєзнавства на основі глибокого знання основ педагогіки, психології та методики їх викладання, володіння необхідними комунікативними й операційними вміннями, які він розвиває шляхом безперервної освіти та практики, та наявність активної і адекватної сучасності професійної позиції. У науково-методичній літературі одностайно визнається необхідність впровадження літературного краєзнавства в навчально-виховний процес, хоча в більшості досліджень не визначені форми, методи та прийоми викладання літературного краєзнавства.

Сьогодні відсутня система ефективних форм, методів та прийомів проведення лекцій, семінарських та практичних занять, науково-дослідницької роботи, ознайомлення з передовим педагогічним досвідом та інноваційними технологіями. Зміст професійної підготовки викладача-філолога передбачає оволодіння:

- спеціальними знаннями (зміст літературного краєзнавства, персоналії письменників-земляків та їхні твори);
- педагогічними знаннями (основ дидактики, теорії виховання);
- психологічними знаннями (психологічні основи викладання літературного краєзнавства, закономірності вікових та індивідуальних особливостей сприймання змісту літературного краєзнавства);
- методичними знаннями (методи, прийоми, форми та засоби донесення літературного краєзнавства до студентів).

Ці компоненти реалізуються через впровадження в систему навчально-виховного процесу тематичних курсів з літературного краєзнавства, представленого чотирма блоками-модулями:

1. Науково-теоретичні аспекти літературного краєзнавства;
2. Актуальні проблеми змісту літературного краєзнавства;
3. Психологічні особливості викладання літературного краєзнавства.

4. Методичне забезпечення викладання літературного краєзнавства.

З метою варіативності змісту і методів навчально-виховного процесу, враховуючи технологічну диференціацію та диференціацію змісту навчання, можуть бути створені спецкурси з літератури рідного краю:

1. Літературне краєзнавство як предмет науково-практичного вивчення та викладання.

2. Прикарпаття в історії української літератури.

3. Питання загальної та предметної методики літературного краєзнавства.

Впровадження літературного краєзнавства в навчально-виховний процес під час тематичних курсів з літературного краєзнавства та спецкурсів потребує визначення оптимальних методів, прийомів і форм роботи залежно від складу групи, підготовленості слухачів та характеру матеріалу, що вивчається. При цьому передбачалося, що ефективним є поєднання форм і методів фронтальної, групової та індивідуальної роботи, а також комплексне застосування інформаційних, евристичних та дослідницьких форм і методів.

Нами визначено провідні форми роботи з літературного краєзнавства: групові, фронтальні, фронтально-групові, краєзнавча лекція, краєзнавча бесіда, краєзнавча конференція, аналіз джерел з літературного краєзнавства, краєзнавча розповідь, дискусія навколо персоналії письменника, компаративний семінар, краєзнавча доповідь, заочна та очна екскурсії до літературних та краєзнавчих музеїв.

Ефективними методами впровадження літературного краєзнавства в систему навчально-виховного процесу є: група діалогічних методів, обговорення, індукція, дедукція, аналіз, синтез, група компаративних методів, дослідницькі методи (індукції, дедукції, аналізу, синтезу, абстрагування, конкретизації, аналогій, моделювання, узагальнення, група спеціальних методів, пов'язаних з аналізом художнього тексту, тобто композиційний, пообразний, порівняльний та узагальнюючий аналіз тексту, аналіз біографії на основі принципів цілісності, єдності автора і тексту, аналізу антиномій, обговорення, встановлення наслідкових зв'язків у літературній традиції регіону тощо.

Таким чином, вважаємо, що одним із пріоритетних завдань впровадження літературного краєзнавства в навчально-виховний процес – це активізація інтересу майбутніх спеціалістів до цього важливого аспекту літературної освіти. Одним із пріоритетних завдань навчально-виховного процесу розглядаємо забезпечення студентів необхідними знаннями з літератури рідного краю, відповідною методикою їх викладання, розробкою системи методів та прийомів викладання літературного краєзнавства на основі інноваційних педагогічних технологій. Адже вивчення літератури сприяє осмисленню історії рідного краю, його духовного життя, національних традицій, формуванню національної свідомості, патріотизму і навзаєм виступає могутнім виховним засобом, що стимулює самовдосконалення і саморозвиток особистості майбутнього спеціаліста з туристичної діяльності.

1. Франко І. Я. Дослідження, статті, матеріали / І. Я. Франко // Зібрання творів: у 50 т. – К.: Наукова думка, 1976–1986 – Т. 27. – 1980. – 463 с.

The peculiarity of the professional training of a future teacher of a pre-school in connection with the pedagogical culture of the nation is grounded in the article.

Key words: *ethno-pedagogical training, cultural identity, pre-school education.*